

Костянтин Красовський,
аспірант кафедри
теорії та історії держави і права
Університету «Крок»

УДК 347.471

Прийняття Конституції України як визначний крок в імплементації природних прав людини

Наша держава стала незалежною від колишнього Радянського Союзу формально-юридично у 1991 році, фактично ж окремі прояви незалежності стали мати місце декількома роками раніше. Історики, філософи, юристи, соціологи продовжують дискусії з приводу того, що ж стало ключовою рушійною силою розпаду такої наддержави, якою був СРСР. Не вдаючись у риторику політико-правового характеру, зазначу лише ключові ознаки, важливі у контексті теми дисертаційного дослідження, котрі мали місце після здобуття Україною незалежності. Передовсім це:

- можливість формувати органи влади, які приймають Закони (єдиний законодавчий орган держави - Верховна Рада України), виконують їх (Кабінет Міністрів та інші органи виконавчої влади) та здійснюють судочинство (органи судової влади). Все це стало можливим реалізовувати у рамках нової молоді держави без необхідності погоджувати прийнятті рішення у Москві;

- права людини загалом та природні права людини зокрема стали більш реалістичними з точки зору їх

визнання державою, реалізації пересічним громадянином та їх гарантування;

- правова культура та правова свідомість українських громадян зазнали суттєвої трансформації у бік реального усвідомлення ролі та значення прав людини та необхідності поваги до них;

- Основний закон держави, можливість конструювання та прийняття якого продиктована не калькуванням із Конституції СРСР, а делегована українським народом, потенційно міг стати фундаментом українського законодавства, визначаючи при цьому вектори розвитку суспільних відносин у самих різних сферах суспільного життя.

Стосовно заключного із перерахованих факторів додамо: прийняття у 1996 році Конституції України стало визначним кроком у справі імплементації природних прав людини. Як стверджує В. П. Культенко, в умовах розбудови громадянського суспільства та правової держави цінність категорії прав людини є програмно-визначальною для усього подальшого суспільного розвитку. Гострота про-

блеми є особливо очевидною з огляду на 70-річне тоталітарне минуле нашої країни та національну несамостійність упродовж кількох століть її історії. Адже питання права тлумачились з огляду на так звану «меншовартість» українців, їхнє залежне становище. Сучасна Україна перебуває в перехідному стані творення правових державних та суспільних інституцій. Тому й процес становлення громадянського суспільства потребує виявлення характеру правовідносин у ньому з точки зору перехідного періоду. Адже стосунки всередині громадянського суспільства мають формуватись на основі усвідомлення невід'ємності і неспростовності природних прав людини. На них має спиратись позитивне законодавство держави. Вони є запорукою ефективності усієї системи соціальних відносин [1, с. 4]. До певної міри вказані обставини обумовили особливе ставлення до проблематики природного права як явища та природних прав людини як певних можливостей, що даровані людині у зв'язку із самим фактом її народження. Ми погоджуємося, що дійсно питання права тлумачились з огляду на так звану «меншовартість» українців, фактично мало місце їхнє залежне становище від центру радянської держави.

Давно помічено, що в часи радикальних перетворень різко зростає інтерес до суті того, що відбувається, до його осмислення й розуміння. Повною мірою це стосується того, що відбувається у сфері правової реальності. Виходячи розуміння того, що багато концептуальних положень так званого «радянського правознавства» відкинуті життєвими реаліями і розвитком пізнання про людину, її поведінку, є необхідність вироблення і застосування у правовій сфері нових підходів, зокрема антропологічного [2, с. 44]. Нам видається, що саме антропологічний підхід розуміння та пізнання права, в основі якого знаходиться людина з її потребами, може слугувати першоосновою сприйняття природних прав.

Значною мірою «природність» певних прав людини визначає зміст та спрямованість дій держави, її інституцій та посадових осіб. З точки зору Л. Новак-Каляєвої, концепція прав людини і в практиці сьогодення залишається ідеалом, до якого тільки прагне діюча система державного управління, незалежна від особливостей географії, політики й культури. Національні уряди та міжнародні інтеграційні структури намагаються демонструвати політичну волю щодо впровадження прав людини у практику державного управління. Водночас, потрібно зважати й на роль кожної конкретної людини в цьому процесі, адже людина повинна усвідомлювати свої права й свободи, мати можливість і бажання їх обстоювати перед державою, що, переважно, їх і порушує. Реалізація прав людини можлива тільки на умовах законності та транспарентності процесів, процедур та документного супроводу державного управління, що яскраво демонструє джерельний фонд та досвід європейського державотворення [3]. Інтеграція України до Європейського Союзу, на наше переконання, ще більше актуалізує вказані тенденції.

У рамках даного підрозділу дисертаційної роботи вважаємо за доцільне зупинитись на висвітленні наступних проблемних питань:

- політико-правові передумови прийняття Конституції України та їх роль у справі подальшого поширення природно-правових поглядів;

- феномен прагнення до щастя як осердя конституційного закріплення природних прав людини;

- Основний закон держави 1996 р. та його значення у справі публічно-правового закріплення природних прав людини.

Перше. Конституція України 1996 року з'явилась не «на пустому місці», свідченням чого можуть слугувати політико-правові та суспільно-значущі події, які сприяли становленню ситуації, що уможливила ініціювання та подальше прийняття Основного закону держави. Значною

мірою вказані чинники були пов'язані із презентацією та відстоюванням природно-правових поглядів. Те, чого не була та за визначенням і не могло бути в Радянському Союзі, значною мірою виборювало собі «місце під сонцем». Заслужено, по праву, як у цивілізованих демократичних державах. В Україні з'явилась можливість об'єктивно поставити питання про необхідність не просто визнати існування природних прав, але і на рівні Конституції України їх вказати і, як наслідок, розшифрувати їх зміст у поточному законодавстві та гарантувати їх дотримання, охорону та захист.

Розгляд «простих» цінностей конституціоналізму - свободи, ринку та соціальної динаміки - потребуватиме в деяких випадках покликать на постулати політичної науки; водночас, обговорювати всі політичні питання варто у правовому, нормативному аспекті... Такого роду бачення В. Речицького [4] заслуговує на увагу. Далі дослідник вказує, що філософія конституційного права - це той сегмент символічного простору, де спосіб опанування дійсності не обмежено рамками тільки юридичних уявлень. Із другого боку, конституційне право (як нормативна система) має бути складником судової практики, але суди не надто добре порядкують з ідеями, які не є «практичними». Отож конституційне право має безпосередній стосунок до практики, але також і до найскладніших аспектів політичної теорії.

На що варто звернути увагу при виокремленні політико-правових передумов прийняття Конституції України та їх ролі у справі подальшого поширення природно-правових поглядів? Передовсім – на уже існуючі приклади конституцієтворення, що мали місце в історії нашої держави. Тут маємо зазначити, що у даному контексті не є надто важливим, чи були вказані спроби успішними, як довго існували такого роду документи, чи призводило це до реальних

соціально-економічних та політичних змін у суспільстві та державі.

Конституція Пилипа Орлика 1710 року є одним із найкращих прикладів такого порядку. Як стверджує Н. В. Стецюк у рамках свого дисертаційного дослідження із назвою «Конституціоналізм в українській політичній та правовій думці (середина ХІХ ст. - кінець 80-х років ХХ ст.)» [5, с. 7], процес зародження в Україні ідей та поглядів, близьких до конституційних, в багатьох аспектах є подібним до аналогічних процесів в інших європейських народів, з історією яких сьогодні справедливо пов'язується створення перших конституцій. Йдеться про подібні причини та умови суспільного розвитку, гостру необхідність на певному етапі суспільного розвитку подолання засад феодальної організації суспільства, створення простору для розвитку економічних відносин, торгівлі, культури, філософії, правових вчень тощо. Особливу роль в цьому процесі відіграла національно-визвольна війна українського народу під проводом Б.Хмельницького та спроба створення на етнічних українських землях держави нового демократичного типу (свого роду прообразу пізніших національних держав) як наслідку цієї війни. Зміст, причин та шляхи, історична роль появи таких відомих документів свого часу, як Зборівська угода (1649), Переяславські (Березневі) статті (1654), Гадяцький договір Івана Виговського (1658), Коломацькі статті Івана Мазепи (1687), ряд інших «договорів» та «статей» можна вважати не тільки договірними формами регулювання державно-владних відносин, а й своєрідними державними актами передконституційного характеру. Нам видається, що це своєрідне тло, на базі якого у подальшому була здійснена перша спроба видання нормативно-правового акту, який мав фундаментальне значення для унормування суспільних відносин у різних, найважливіших сферах суспільного життя.

Особливе місце в процесі ствердження в Україні перших політико-правових ідей та поглядів конституційного характеру займає документ «Правовий уклад та Конституції відносно прав і вольностей Війська Запорозького» 1710 р., відомий як Конституція Пилипа Орлика. Недовга дія цього акту в 1710-1714 рр. на території Правобережної України (подібно до короткочасності дії деяких перших конституцій), подібні умови появи даного документу та перших конституцій, аналіз змісту, стилю, структури та логіки Конституції Пилипа Орлика доводять до висновку, що оцінка її академіком ВУАН М.П.Василенком як «першого конституційного акту в Україні», видається найбільш вдалою і точною [5, с. 7]. Такого роду погляд варто підтримати. Враховуючи особливості та характерні ознаки право та державотворення період часу початку XVIII століття, станом на сьогодні ми не можемо об'єктивно очікувати від тодішнього документу обсягу, глибини та змістовності, співставних із сучасними. Проте це справжня Конституція. Вона дійсно може вважатися передумовою подальших кроків у справі створення Основного закону держави через 286 років. Йдеться про Конституцію України 1996 року.

Наступний зріз чи вимір, який вплинув на створення основ конституціоналізму та сприяв формуванню конституційного будівництва на теренах нашої держави – період початку XX століття. Час непростий, бурхливий, суперечливий. Проте дисертант є абсолютно переконаним прихильником ідеї продовження формування української державності на початку XX століття. Зі всіма проблемами, незавершеністю, протиріччями, - проте української державності. Що, серед іншого, супроводжувалось і спробами створення та прийняття нових Конституцій.

Особливості зародження, становлення та розвитку українського конституціоналізму на початку XX ст. полягали в тому, що він фор-

мувався у «недержавній» нації, в умовах ігнорування або часткового, поверхового врахування панівною елітою «державної» нації сподівань українського народу на національно-політичне самовизначення [6, с. 4]. Тут ми маємо вказати, що, як і зазначалося у попередніх підрозділах дисертації, на початку XX століття українські землі перебували у складі різних утворень: Російської імперії, Австро-Угорщини, Польщі, Румунії. Цим багато у чому і пояснюється неможливість вести мову про самостійність держави як такої та можливості прийняття Основного закону держави.

Проте у період 1917-1921 рр. мав місце важливий етап право та державотворення України. УНР, ЗУНР, Директорія, Гетьманат, - всі ці суспільно-політичні та державотворчі явища по своєму сприяли зростанню політичної та правової культури, грамотності керівної ланки українських самостійних державних утворень. Проявом цього стала і поява низки нормативно-правових актів, в тому числі і конституційно-правового характеру. Відзначимо, що Н. О. Єфремова у рамках свого наукового дослідження, надаючи характеристику Конституції УНР 1918 р., стверджує, що як історичний документ вона продемонструвала значні теоретичні можливості та досягнення українського лібералізму початку XX ст., а її автори, безумовно, запозичили окремі конституційні ідеї Франції, Англії, США та Австрії. Але разом з тим простежується і вплив конституційних ідей М. Міхновського. Зокрема, саме його ідеї: адміністративного розподілу України на землі, скасування приватної власності на сільськогосподарські угіддя, станового поділу людей, закріплення недоторканності особи, її помешкання, заперечення постійного війська і виконання його функцій міліцейськими силами знайшли своє втілення у Конституції УНР [6, с. 9-10]. Цікава деталь: вищезгаданий автор (і, до речі, не тільки вона) стверджує про методо-

логічний зв'язок Конституції УНР 1918 року та аналогічних документів провідних демократій світу: Франції, Англії, США. Те, про що ми говорили раніше: запозичення досвіду цих країн не лише як гасло, а як приклад, що мав реальне наповнення в українському правотворенні початку ХХ століття.

Далі ми були свідками знаходження України у складі СРСР. А. Р. Крусян, автор докторського дисертаційного дослідження із назвою «Сучасний український конституціоналізм: теорія і практика» стверджує, що радянський період (1921–1991 рр.) формування парадигми конституціоналізму характеризується таким: дією радянських конституцій (Конституції УСРР 1919 р., 1929 р. та Конституції УРСР 1937 р., 1978 р.),

які підвели необхідну конституційно-правову базу під ті докорінні зміни, які відбулися в державі та суспільстві після жовтневої революції в Росії, водночас ці Основні Закони зробили певний внесок у формування науково-практичної парадигми конституціоналізму, зокрема, у радянських конституціях було закріплено демократичні принципи, прийоми і методи управління, було закріплено окремі політичні, соціальні, економічні, культурні права громадян тощо; прагненням створення в Україні соціалістичного суспільства, соціалістичного типу держави і права на основі теорії соціалізму, постулати якої суперечать загальним принципам лібералізму, які становлять ідеологічну основу сучасного конституціоналізму, проте практика радянського будівництва мала позитивний досвід (наприклад, становлення і розвиток інституту народної власності, виборність органів управління, можливість референдумів, формування системи соціального захисту громадян тощо) щодо формування науково-практичної парадигми українського конституціоналізму [7, с. 11]. Не даючи політичних оцінок перебуванню України у складі Ра-

дянського Союзу, лише зазначимо, що у цей час ознак самостійності наша держава не мала. Попри формальне членство в Організації об'єднаних націй, наявність Конституції як такої, Україна об'єктивно не була самостійним суб'єктом політичної та правової діяльності.

Наприкінці 80-х років минулого століття, коли соціально-економічні та політичні зміни призвели до формування національно-визвольного українського руху, стали помітними і формально-юридичні конституційні кроки, спрямовані на виокремлення самостійної української держави. «Процес становлення Української держави вже на самому його початку набув певних конституційних форм. Декларацію про державний суверенітет України, прийняту Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. і Акт проголошення незалежності України, прийнятий також «найвищим органом державної влади» 24 серпня 1991 р. і схвалений 1 грудня 1991 р. всенародним голосуванням, можна визначити як конституційні акти, адже сам спосіб прийняття наголошував на найвищій легітимності цих актів [8, с. 348]. На думку А.Р. Мацюка, Декларація — це, по суті, документ певних намірів, які проголошуються, як правило, від імені народу парламентом. Такий документ має засадничий характер, окреслює головні орієнтири розбудови нової держави. У цьому зв'язку під час прийняття Декларації чимало народних депутатів ставили питання про надання їй статусу конституційного закону. Перемогла ж ідея про те, що Декларація має залишитись у тій якості, яка зумовлена її сутністю, — урочистого проголошення державного суверенітету України. На її засадах необхідно було створити принципово нову Конституцію, котра відповідала б найкращим світовим стандартам, ґрунтувалася б на теоретичних засадах і практичному досвіді національного конституціоналізму. Однак попри різні тлумачення змісту Декларації про державний суверені-

тет України вона, зважаючи на її історичне значення, була й залишається засадничою основою як нової Конституції України, так і її можливого вдосконалення [9].

Своє чергою, текст Акту проголошення незалежності України містить такі слова: «продовжуючи тисячолітню традицію державотворення на Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави – України» [10].

З прийняттям Акта Україна розпочала новий етап у своєму державному розвитку. Слід однак визнати, що Акт був політико-правовим засобом оперативного реагування на ситуацію, що склалася у серпні 1991 р. Далі він набув характеру додаткового чинника легітимності політичних змін, що мали місце в державному житті України. Водночас, попри певне повторення положень Акту в чинній Конституції, він продовжує відігравати ключову соціально-регулятивну роль, юридично фіксуючи кардинальні демократичні зміни в державному бутті України, що сталися на початку 90-х років ХХ ст. [8, с. 349-350].

На завершення у цій частині вкажемо, що ще протягом 1990 року здійснювались спроби створити консультативний орган, основним завданням якого були б розробка та пропонування тексту Основного закону держави. Держави, яка на той момент формально-юридично та фактично ще не була незалежною. В цьому, на наше переконання, проявлялась функція правового прогнозування. І Конституційна комісія на чолі з Л. М. Кравчуком у цілому справилась із своєю задачею: згодом було напрацьовано загальні засади нової Конституції України. «Зміст

Концепції був покликаний продемонструвати прийнятність для України загальноновизнаних уніфікованих конституційних положень щодо організації механізму влади, напрацьованих теорією і практикою зарубіжного конституціоналізму. Відтак зазначені концептуальні положення ставили на меті забезпечити реальне функціонування державного механізму на засадах поділу влади. Одночасно вони засвідчили про відхід від теорії і практики «радянського соціалістичного правопорядку», основоположними принципами якого відповідно було, серед іншого, заперечення концепції природних прав людини, визнання лише концепції прав громадян [8, с. 352]. На якому тлі це відбувалось? На тлі чіткого позитивізму. В. А. Чепвернін, підготувавши монографію із проблематики природних прав, у 1988 році зазначав: «на думку прихильників герменевтики, і негерменевтична природноправова доктрина, і позитивістська не визначають досить однозначно діяльність судді з відшукування конкретного матеріального права. По суті, герменевтика заперчує лише юридико-позитивістське зведення права до норми закону і класичне трактування природного права в якості надпозитивної норми [11, с. 133]. Тобто ми бачимо із такого роду ситуації, що вже тоді українські політичні та державні діячі усвідомлювали роль та значення природного права, природних прав людини і розуміли важливість розміщення природних прав людини у текст Основного закону держави.

Друге. Феномен прагнення до щастя як осердя конституційного закріплення природних прав людини. Як видається, українські конституціоналісти припустилися помилки, не задекларувавши відразу у проекті Основного закону держави, а потім і в самій Конституції України 1996 року прагнення до щастя як одного із прав людини. Це не просто декларація, це не явище, контури якого складно осмислити, - це могло

би стати рушійною силою та дороговказом не тільки природно-правової компоненти вітчизняного конституціоналізму. Це могло би стати локомотивом соціально-економічних та політичних перетворень у державі. Перетворень, які б надали можливість окреслити ключове призначення держави – створення комфортних та безпечних умов для проживання і, як наслідок, - відчуття громадянином себе у державі щасливим.

Скажемо більше. Те, що у Гоббса припиняє стан війни всіх проти всіх є державою, яка заснована на конституції, суспільному договорі, які створює загальні правила співіснування та утворює державу для забезпечення виконання цієї суспільної угоди. Людям важко відрізнити побажання від прав. Але розуміння, що своє життя прожити щасливо є у всіх, так люди ставлять для себе певну мету і ця мета є єдиною для всіх, точніше це багато аналогічних, тотожний цілей, які повинні узгоджуватися між собою. Але чи можливо це? Держава спрямована на те, щоб забезпечити для всіх щасливе життя, тому важливе і важке одночасно завдання стоїть щодо втілення всіх цілей, всіх суб'єктів суспільного договору. Ми переконані, що для розуміння співвідношення суспільного договору та природних прав, загалом потрібно проаналізувати, яким чином узгоджуються наявність прав та суспільний договір з «невід'ємними» правами.

Першим юридичним документом в історії, який проголосив права людини, став Білль про права (червень 1776 р.), прийнятий конгресом народних представників штату Вірджинія в Північній Америці. Таким документом стала Декларація незалежності (липень 1776 р.), прийнята Континентальним конгресом тринадцяти північноамериканських колоній. Потім Конституція США (1787р.) і знамениті десять поправок, відомі як Білль про права (1791). Важливим нововведенням було включення права кожної людини на прагнення до щастя (підкреслено мною. – К.К.), бо

щастя сприймається кожним суб'єктивно і, отже, прагнути до нього можна лише на основі індивідуального вибору [12, с. 99]. Н. А. Фальшина у контексті прагнення людини до щастя справедливо стверджує: У XVIII столітті відбувається правове закріплення природно-правового розуміння свободи. У 1776 році була прийнята Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки, що проголосила: «Ми вважаємо очевидним наступні істини: всі люди створені рівними, і всі вони обдаровані своїм Творцем деякими невідчужуваними правами, до числа яких належать: життя, свобода і прагнення до щастя. Для забезпечення цих прав засновано уряд, що запозичує свою справедливу владу за згодою керованих». Таким чином, ідейну основу декларації склала саме природно-правова доктрина, що має свої особливості. Проголошуючи природні і невідчужувані права людини в Декларації, володіння приватною власністю поступається місцем прагненню до щастя, на відміну від концепції Дж. Локка [13, с. 60]. Своєю чергою, аналізуючи творче надбання Д.Локка у його баченні прагнення до щастя відмітимо: «закон природи, як його представляє Локк, формулює умови миру або, кажучи більш широко, «суспільного щастя» або «добробуту будь-якого народу». Існує тому свого роду міра дії закону природи в цьому світі: нехтування законом природи веде до суспільного страждання і бідності» [14, с. 220].

Тим самим підкреслимо, що саме Сполученим Штатам Америки світ завдячує появі такого права, яким є прагнення до щастя. Проте надалі не всі країни наслідували саме таке відображення ключового потягу до щастя. Цікавою є історія появи права на прагнення до щастя. С. П. Головатий акцентує увагу, що опрацьовуючи свій текст, Джефферсон у Доковій «тріаді прав» – «життя, свобода, власність» – замінив третій складник: замість такого невідокремного права, як «власність», Джефферсон запропонував

занести до тексту Декларації «прагнення щастя». Таку заміну зарубіжні критики пояснюють тим, що Джефферсон мав власне бачення концепції «природних прав», у рамках якої він розглядав «право кожної людини на збереження своєї особи» (право на життя) та «право кожної людини на свою свободу» (право на свободу) як «внутрішню властивість людської природи чи істоти», через що їх не можна було «внутрішньо відчужити», тобто їх не можна було «внутрішньо зректися» (хоча завдяки «зовнішньому примусові» можна було б припустити можливість «позбавлення» особи цих прав чи «втра-ти фізичних виявів» таких прав). Інакше кажучи, «людина не може внутрішньо відокремити себе від чогось такого, що є складовою частиною її самої» [15, с. 164]. Задамось питанням: а може це і є першоосною пріоритету прав, свобод та законних інтересів людини, що мають місце в США? Може цим продиктована привабливість США для емігрантів зі всього світу? Може саме у зафіксованому прагненні до щастя знаходиться секрет успіху Сполучених Штатів Америки? Як стверджує В. Речицький, секрет цієї первинної привабливості США, писав згодом Збігнев Бжезінський, полягав у щасливому поєднанні ідеалізму і матеріалізму як однаково сильних джерел мотивації психіки людини [16, с. 17]. Підкреслю від себе: не простому лінійному, а саме щасливому поєднанні ідеалізму і матеріалізму.

Справедливості та науковості заради вкажемо: Сполучені Штати Америки стали дійсно першою країною, яка на рівні Декларації незалежності країни визнала право на прагнення до щастя. Проте сама ідея формувалась та викристалізовувалась дещо раніше. Л.В. Батієв, аналізуючи творчий спадок Томи Аквінського, зазначає, що певна характеристика закону полягає у визначенні його мети. Закон завжди спрямовує на досягнення загального блага (щастя), адже першим початком об'єктів практичного розуму є кінцева мета —

щастя. А оскільки людина — недосконала частина цілого, то і закон «повинен мати безпосередній об'єкт - прагнення до загального щастя» Будь-який закон визначений до загального блага як до своєї мети, а «блага окремої людини є не кінцевою метою, а віднесенням до загального блага, точно так саме благо окремого домашнього господарства є шлях до блага всієї держави» [17, с. 189].

Чи могли в Україні насправді вдатися до формулювання перед 1996 роком прагнення до щастя як права людини в Конституції держави? Питання не є простим. На наше переконання, це потрібно було зробити. Не виключено, що це до певної міри змінило б ставлення суспільства і держави до природних прав людини, до наповнення та гарантування прав людини загалом. Тут варто згадати про так званий неформальний конституціоналізм, про який пише В. Речицький. У випадку невдало сконструйованого основного закону, на-ціональний конституціоналізм може бути реальним і водночас неефективним. Тому є підстави вживати для позначення реального і ефективного конституціоналізму таке поняття, як неформальний конституціоналізм. Останній іноді називають органічним або справжнім конституціоналізмом. Неформальний конституціоналізм добре узгоджується з поняттям привабливого, успішного щасливого життя. Що ж стосується самого поняття щастя, то попри його давно присутність в американській Декларації незалежності 1776 р., його важко формалізувати. З іншого боку, ми знаємо, що це простіше зробити в одних країнах і набагато складніше — в інших [16, с. 15]. Тим самим ми бачимо, що неформальний конституціоналізм (реальний та ефективний конституціоналізм) є категорією, що гарно корелює із успішним щасливим життям, що, як видається, є реальним втіленням права людини на прагнення до щастя.

Цікавим є і досвід Французької республіки. С. Головатий стверджує,

що учасники Установчих Зборів (називаючи себе «представниками французького народу» – в особі легітимно створених Національних Зборів), виходячи з того, що «єдиними причинами нещастя людей і загинання державної влади» є «невігластво, нехтування або зневажання - стосовно прав людини», вирішили: «...викласти в офіційній декларації природні, невідчуженні та священні права людини – з тим, аби постійна наявність цієї декларації могла повсякчас нагадувати всім членам суспільної організації про їхні права і обов'язки... [15, с. 174]. Як бачимо: причинами нещастя людей є негативне ставлення до прав людини. Відтак, на наше переконання, формулювання прагнення до щастя – це свого роду формулювання поважного ставлення і до прав людини.

Таким чином, прагнення до щастя – це той феномен, те право людини, яке мало би бути розміщене у тексті Основного закону держави ще у 1996 році. Від цього потенційно у виграші були б і громадяни, і суспільство і, треба думати, держава. Адже бути державою успішних щасливих людей – це орієнтир для будь-якої держави. Як видається авторові, цей крок ще можна зробити. Внесення змін до Основного закону держави – це не самоціль. Проте іноді варто озирнутись назад, обміркувати складності Конституції України та можливості щодо покращення даного документу і рухатись уперед. Переконаний, що такого роду зміни здатні консолідувати суспільство.

Третє. Основний закон держави 1996 р. та його значення у справі публічно-правового закріплення природних прав людини.

Із схваленням нової Конституції України (1996) концепт «прав людини» отримав грандіозний імпульс для його усвідомлення, переосмислення та теоретизації українською юридичною наукою, оскільки конституцієдавець спирався на необхідність «забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя», а у статті 3

Конституції України чітко визначив ідею прав і свобод людини та їх гарантій як засадничу для головного обов'язку держави, для змісту і спрямованості її діяльності [18].

Як не парадоксально, немає сумнівів, що відродженню традицій українського конституцієтворення та зародження нового сучасного українського конституціоналізму все ще притаманні дух совецької доби «за формою і за змістом» [19], але немає «жодних підстав не сприймати систему приписів Конституції України стосовно прав людини як національну практику втілення ідей, доктрини та принципів природного права» [15, с. 585].

Ми стаємо свідками того, що концептуальні моделі та підходи, які раніше не були притаманні українській юридичній науці стають стимулами її подальшого розвитку. Питання відходу від описових підходів та більш глибокого усвідомлення сутнісних складових ідей природного права, природних прав та прав людини постає на порядку денному. Це відображає «два різних підходи філософського дослідження проблеми»: орієнтований на майбутнє запит у сенс фундаментальних індивідуальних прав, що існують для визначення морально прийнятної публічної політики, і орієнтований на минуле запит щодо джерел та основ [20, с. 111].

Створення та прийняття влітку 1996 року Конституції України обумовлює необхідність певних розмірвань у сенсі природного права та природних прав людини. Те, що у Гоббса припиняє стан війни всіх проти всіх є державою, яка заснована на конституції, суспільному договорі, які створює загальні правила співіснування та утворює державу для забезпечення виконання цієї суспільної угоди. Людям важко відрізнити побажання від прав. Але розуміння, що право своє життя прожити щасливо є у всіх, так люди ставлять для себе певну мету і ця мета є єдиною для всіх, точніше це багато аналогічних, тотожний цілей, які по-

винні узгоджуватися між собою. Але чи можливо це? Держава направлена на те, щоб забезпечити для всіх щасливе життя, тому важлива і важка одночасно задача стоїть щодо втілення всіх цілей, всіх суб'єктів суспільного договору. Для розуміння співвідношення суспільного договору та природних прав, треба проаналізувати, яким чином узгоджуються наявність прав та суспільний договір з «невід'ємними» правами. Логічною видається постановка питання: чи вдалося це у Конституції України 1996 року? Адже не секрет, що сам факт узгодженого прийняття такого важливого документу відбувся на засадах певних компромісів, до яких вимушені були вдаватися різні політичні сили, які складало тоді український парламент. Проте такого роду компроміси є звичними для європейського конституціоналізму, де система стримувань і противаг є звичним механізмом узгодження початкового неоднорідних інтересів.

Варто зазначити, що можна обмежитися тільки природним правом чи природними правами і тільки щось одне визначити у порівнянні з конституціоналізмом. Природні права утворюють так звані біль про права, який в американських конституціях фактично не містився, оскільки вважалося, що включаючи у конституцію природні права, людина надає їх у державу. Яка після цього може і не зважати на них, оскільки вони передані. Природні права і конституціоналізм, утворюють певний дуалізм, який є мірилом держави права, правовладдя. Логічним у цьому зв'язку є питання: розміщення в Конституції України 1996 року природних прав людини та природно-правових підходів до врегулювання суспільних відносин (право людини на життя, на свободу та особисту недоторканність, констатація того, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах, права і свободи людини є невідчужуваними та непопущними тощо), - чи перевагою є це, чи недоліком з позицій співставлен-

ня із американською конституцією у контексті «передачі» державі цих прав? На переконання автора, це перевага Основного закону держави 1996 року. Без такого факту ми радше б говорили про теорію природних прав людини і, ураховуючи тоталітарний спадок часів СРСР, ми б не уявляли собі, що таке природні права, а держава б не мала обов'язку їх гарантувати та сприяти їх реалізації. Варто констатувати той факт, що за інших обставин природне право як стан і природні права як незалежні від держави можливості були б в Україні навіть не «на папері», а лише в наукових публікаціях, присвячених аналізу кращих зразків світового та європейського конституціоналізму.

Значні дискусії велись і ведуться наразі з приводу того, чи правильним було публічно-правове визнання України як соціальної держави? Чи це спадок від Радянського Союзу, який був предметом узгодження у парламенті в 1996 році? Д. О. Єромоленко надає визначення соціальної держави, як заснованої на принципах соціальної справедливості, рівності і свободи надкласової, правової держави, з розвиненим громадянським суспільством, в якій всебічно гарантовані гідний людини прожитковий мінімум, соціальне забезпечення, загальний підйом добробуту і соціально-економічні права громадян, існує налагоджений, нескладний і досяжний механізм їх практичної реалізації і захисту [21, с. 5]. Чи могли ми тоді відмовитися від соціального спрямування у контексті організації державної діяльності? Чи варто було це робити? Питання не є простим, адже ті самі США не є соціальною державою у класичному розумінні, проте це компенсується значними правами людини у сфері економіки, що надає їй можливість забезпечувати свої основні соціальні потреби фактично самостійно.

Проаналізувавши сучасні зарубіжні конституції, їх, в залежності від відображення соціальної орієнтації держави можна розділити на три гру-

пи. До першої групи належать конституції, які прямо називають державу соціальною. До другої групи можна віднести конституції, які містять різні формулювання про цілі соціальної держави. Третя група – це конституції, які не мають указівок на соціальні цілі, але використовують формулу “держави благоденства” [21, с. 7]. Україна, як видається, відноситься до першої групи, хоча, справедливості заради вкажемо, що це більше формально-юридична сторона, фактично ж наша держава функціонально відноситься до другої групи держав, конституції яких містять різні формулювання про цілі соціальної держави. Адже не секрет, що і практика Конституційного Суду України містить різні рішення стосовно соціальних зобов’язань держави. Їх об’єктивно складно забезпечувати за умов, що рівень економічної складової діяльності держави має певні вади.

В українській науці конституційного права зустрічаються різні погляди з приводу природи та рівня забезпечення прав людини на рівні Основного закону держави. Приміром, В. Л. Федоренко стверджує, що ним обґрунтовано поняття норми конституційного права як змістовно та формально визначеного, встановленого чи санкціонованого Українським народом або Українською державою чи територіальною громадою загальнообов’язкового й ними ж гарантованого правила цілеспрямованої вольової поведінки або діяльності суб’єктів конституційного права, або умови перебування цих суб’єктів у певному правовому статусі чи режимі, незалежно від їх волі [22, с. 7]. В цілому погоджуючись із такого роду баченням, все ж таки дещо дискусійною виглядає позиція стосовно встановлення чи санкціонування Українським народом або Українською державою чи територіальною громадою певного природного права людини. Раніше ми вже неодноразово акцентували увагу на тому, що природні права тому і є природними, що їх наявність у людини не залежить

від веління держави. Чи навіть народу і територіальної громади.

Значимість та актуальність висвітлення проблематики конституційного механізму забезпечення прав людини зумовлюється не тільки специфічними обставинами: демократизацією політичної системи, формуванням громадянського суспільства, глибинними реформами на рівні права, структурною організацією державної влади, державного управління, які наразі відбуваються в Україні. Сьогодні ми є свідками формування нової галузі конституційно-юридичних досліджень, яка може бути охарактеризована як концепція прав людини. Саме ця галузь дає можливість отримати цілісну картину людських відносин при визначенні прав та можливостей людини, необхідних для цілісного та всебічного розвитку особистості. Категорія прав людини поступово проникає практично в усі без винятку галузі правових досліджень: в конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне, трудове, екологічне право. Водночас питанням генезису прав людини та їх забезпечення приділяється значна увага у межах історико-правових та теоретико-правових досліджень. В цьому сенсі можна стверджувати, що категорія прав людини, а разом з нею і проблема їх конституційного забезпечення, постає як одне з центральних понять сучасної юридичної науки, зокрема галузі конституційного права [23, с. 3-4]. Такого роду бачення дійсно відтворює спрямування теоретико-правової та конституційно-правової науки у сенсі природного права та природних прав людини. Скажемо більше, «проникнення» праволюдської проблематики у галузеву юридичну площину варто вітати та сприймати у якості збільшення ступеня її реалістичності та гарантій з боку держави.

Таким чином, на завершення у цій частині вкажемо, що прийняття Конституції України (1996 р.) дійсно стало визначним кроком в імплементації природних прав людини. Це

стало свого роду локомотивом, завдяки якому:

а) про природні права взнали ті, хто не був про них обізнаним;

б) ступінь їх нормативного закріплення та гарантованості став максимально можливим;

в) з'явилась можливість здійснювати наукові дослідження не лише з позицій пошуків шляхів конституціоналізації природних прав, але і з позицій удосконалення їх практичної реалізації.

Список використаних джерел

1. *Культенко В. П.* Історико-філософська реконструкція концепції природного права в контексті аналізу перехідних суспільств: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / Культенко Валентина Павлівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2004. 17 с.
2. *Оборотов О. М.* Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : моногр. / [Оборотов Ю. М., Завальнюк В. В., Дудченко В. В. та ін.] ; за ред. доктора юрид. наук, проф. Ю. М. Оборотова. О. :Фенікс, 2012. 492 с.
3. *Новак-Каляєва Л. М.* Джерела формування концепції прав людини в процесах європейського державотворення [Електронний ресурс] // Демократичне врядування. 2012. № 9. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr_2012_9_5.pdf
4. *Решицький В.* Прості цінності конституціоналізму // Критика. 2010. Жовтень [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://krytyka.com/ua/articles/prostitsinnosti-konstytutsionalizmu>
5. *Стецюк Н. В.* Конституціоналізм в українській політичній та правовій думці (середина XIX ст. - кінець 80-х років XX ст.). Дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 191 с.
6. *Єфремова Н. В.* Розвиток конституційного законодавства в Україні (1917-1920). Автореф. дис... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2002. 21 с.
7. *Крусян А. Р.* Сучасний український конституціоналізм: теорія і практика. Автореф. дис... докт. юрид. наук: спеціальність 12.00.02 конституційне право; муніципальне право. – Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2010. 37 с.
8. *Мартинюк Р. С.* Конституційний процес та поділ влади в Україні в період з 16 липня 1990 р. по 28 червня 1996 р. // Національний університет «Острозька академія». Наукові записки. (Серія «Історичні науки»). 2004. Випуск 4. С. 347-362.
9. *Мацюк А.* Прийняття нової Конституції України 1996 року, її передумови й особливості та перспективи конституційної реформи // Віче. 2013. № 4 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://veche.kiev.ua/journal/3527/>
10. *Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 р.* // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38. Ст. 502
11. *Четвернин В. А.* Современные концепции естественного права. М.: Наука, 1988. 144 с.
12. *Глушаченко С. Б.* Права личности в гражданском обществе и правовом государстве: Монография / Под ред. В. П. Сальникова. СПб: Санкт-Петербургский университет МВД России, Академия права, экономики и безопасности жизнедеятельности, 1999. 143 с.
13. *Фальшина Н.А.* Понятие и генезис концепции естественных прав человека // Философия права. 2015. №6. С. 59-62.

14. *Штраус Л.* Естественное право и история. М.: Водолей Publishers, 2007. 312 с.
15. *Головатий С.* Про людські права. Лекції.- Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. 760 с.
16. *Речицький В.* Неформальний конституціоналізм. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2018. 356 с.
17. *Батиев Л. В.* Эволюция правопонимания от античности до Нового времени : моногр. Москва: Юрлитинформ, 2014. 472 с.
18. *Загальна теорія права: Підручник / М. І. Козюбра, С. П. Погребняк, О. В. Цельєв, Ю. І. Матвєєва.* Київ: Ваїте, 2015. 392 с.
19. *Загальні зауваження та пропозиції стосовно перегляду положень Розділу II Конституції України / С. П. Головатий // Робочі матеріали Конституційної Комісії. Робоча група з питань прав, свобод та обов'язків людини і громадянина / [В. Г. Буткевич, С. П. Головатий, М. І. Козюбра та ін.]. – Київ, 2015.*
20. *Hasnas J.* Toward a Theory of Empirical Natural Rights / John Hasnas // *Social Philosophy & Policy.* 2005. Volume 22, Issue 1. pp. 111–147.
21. *Єрмоленко Д.О.* Правовий статус людини і громадянина в Україні як соціальної державі. Автореф. дис... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.01. – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Національний університет внутрішніх справ МВС України, Харків, 2002. 20 с.
22. *Федоренко В. Л.* Теоретичні основи системи конституційного права України. Автореф. дис... докт. юрид. наук: спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, м. Харків, 2010. 40 с.
23. *Пушкіна О. В.* Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики. Автореф. дис... докт. юрид. наук: спеціальність 12.00.02 – конституційне право. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 38 с.

Красовський К. Ю. Прийняття Конституції України як визначний крок в імплементації природних прав людини

Статтю присвячено проблематиці прийняття Конституції України у якості важливого кроку імплементації природних прав людини. Акцентовано увагу на політико-правових передумовах прийняття Основного закону держави. Висвітлена проблематика права на прагнення людини до щастя як ідеї, яка могла б бути реалізована в Конституції України.

Ключові слова: Конституція України, природне право, природні права, Сполучені Штати Америки, прагнення до щастя, конституціоналізм.

Красовский К. Ю. Принятие Конституции Украины как значимый шаг в имплементации естественных прав человека

Статья посвящена проблематике принятия Конституции Украины в качестве важного шага имплементации естественных прав человека. Акцентировано внимание на политико-правовых предпосылках принятия Основного закона государства. Освещена проблематика права на стремление человека к счастью как идеи, которая могла бы быть реализована в Конституции Украины.

Ключевые слова: Конституция Украины, естественное право, естественные права, Соединенные Штаты Америки, стремление к счастью, конституционализм.

Krasovsky K. Adoption of the Constitution of Ukraine as a significant step in the implementation of natural human rights

The article is devoted to the problems of the adoption of the Constitution of Ukraine as an important step in the implementation of natural human rights. The emphasis is on the political and legal preconditions for the adoption of the Basic Law of the State. The problems of the right to human desire for happiness are highlighted as an idea that could be implemented in the Constitution of Ukraine.

Key words: Constitution of Ukraine, natural law, natural rights, United States of America, desire for happiness, constitutionalism.